Van gedicht tot cantate

Het Weihnachtslied, opus 40 van W. Merkes van Gendt

Een onderzoek naar de tekst van Christian Fürchtegott Gellert en de muzikale vormgeving van het werk

„Dies ist der Tag, den Gott gemacht”

ONDERZOEKSNOTITIE

1. De tekstbron: Christian Fürchtegott Gellert

Het Weihnachtslied, opus 40, van de Nederlandse componist W. Merkes van Gendt (1832–1910) is gebaseerd op een tekst van Christian Fürchtegott Gellert (1715–1769), de Duitse dichter en moraalfilosoof.

Gellert publiceerde zijn Weihnachtslied, beginnend met de woorden „Dies ist der Tag, den Gott gemacht", in zijn bundel Geistliche Oden und Lieder uit 1757. De oorspronkelijke tekst telt elf vierregelige strofen. De eerste strofe keert aan het einde terug, waardoor het gedicht een rondgang maakt die begint en eindigt bij dezelfde lofzang.

2. Waarover gaat het gedicht?

Gellert vertelt niet zozeer het traditionele kerstverhaal met concrete scènes uit Bethlehem. Hij concentreert zich op de betekenis van de geboorte van Christus.

De eerste regel verwijst naar Psalm 118:24: „Dies ist der Tag, den der Herr macht." Gellert betrekt deze bijbelse uitspraak op Kerstmis. De geboorte van Christus wordt zo voorgesteld als de beslissende dag waarop Gods verlossingsplan zichtbaar wordt.

De tekst ontvouwt zich als een gedachtegang:

- De volken hebben gewacht op de komst van de Heiland.
- De menswording van God wordt als een wonder beschreven dat het menselijk verstand overstijgt.
- Christus neemt de menselijke natuur aan en brengt verlossing.
- De afstand tussen God en mens wordt overbrugd: Christus wordt vriend en broeder.
- Het gedicht mondt uit in de gezamenlijke jubel over de geboorte.

Het is dus niet alleen een kerstlied over vreugde, maar ook een theologische meditatie over de menswording, verlossing en verbondenheid tussen God en mens.

3. Wat doet Merkes van Gendt met deze tekst?

Op de titelpagina staat: „Weihnachtslied. Gedicht von Gellert. Cantate für Soli, Chor und Orchester.” Daarnaast is er een arrangement voor piano of orgel.

Merkes van Gendt behandelt de tekst daarmee als uitgangspunt voor een groter muzikaal werk. Hij geeft de woorden een plaats in een cantatevorm, met afwisseling tussen koor, sopraansolo en instrumentale passages.

Die afwisseling heeft een dramatische werking. Het koor kan de gemeenschappelijke geloofsbelijdenis en feestelijke verkondiging dragen. De sopraan krijgt ruimte voor meer persoonlijke, beschouwende passages, zoals „Wenn ich dies Wunder fassen will”. De instrumentale gedeelten scheppen ruimte voor muzikale ontwikkeling en verbinden de vocale delen.

De partituur bevat uiteenlopende tempo- en karakteraanwijzingen, waaronder Andante, Etwas schneller, Langsam und ausdrucksvoll en Allegretto. Dat wijst op een bewust vormgegeven afwisseling tussen beschouwing, beweging en jubel.

4. De muzikale dramaturgie

Een interessant aspect van de compositie is de spanning tussen het individuele en het collectieve.

Waar de tekst spreekt over het persoonlijke onvermogen om het wonder volledig te begrijpen, krijgt de sopraan een eigen stem. Wanneer de tekst uitmondt in lofprijzing en de verkondiging van de geboorte, treedt het koor naar voren.

Zo kan de muziek de gedachtegang van Gellert hoorbaar maken: van persoonlijke verwondering naar gemeenschappelijke vreugde. Dat is een interpretatie van de muzikale opzet, geen uitspraak over de bedoelingen van de componist die zonder aanvullende bronnen met zekerheid kan worden vastgesteld.

5. De betekenis van de herontdekking

Het bijzondere aan deze compositie is de verbinding tussen een Duitse geestelijke dichter uit de achttiende eeuw en een Nederlandse componist uit de negentiende eeuw.

Gellerts tekst werd in verschillende kerkelijke tradities bekend als kerstlied. Merkes van Gendt koos die tekst voor een zelfstandige cantate voor solisten, koor en orkest. Daarmee is het werk meer dan een eenvoudige zetting van een kerklied: het is een muzikale interpretatie van een bestaande tekst.

Door de compositie opnieuw uit te voeren, wordt niet alleen een vergeten componist hoorbaar. Ook wordt zichtbaar hoe negentiende-eeuwse componisten oudere geestelijke teksten opnieuw konden vormgeven voor een grotere muzikale bezetting.

Het werk laat zo een kleine maar interessante geschiedenis zien van tekstoverlevering, religieuze poëzie en muzikale herinterpretatie.

Slot

Voor mij is het belangrijkste inzicht dat dit Weihnachtslied niet alleen een vergeten compositie is. Het is een ontmoeting tussen Gellerts achttiende-eeuwse gedachtewereld en Merkes van Gendts negentiende-eeuwse muzikale verbeelding.

De bladmuziek bewaart die ontmoeting op papier. Door het werk opnieuw uit te voeren, krijgt die geschiedenis weer een hoorbare vorm.

Drie observaties om te onthouden

- De cirkelvorm van het gedicht: de terugkeer van de eerste strofe aan het einde versterkt de centrale gedachte van de tekst.
- Een gedachtegang, geen kerstverhaal in scènes: Gellert legt de nadruk op de betekenis van de menswording.
- Solist en koor: de partituur maakt een afwisseling mogelijk tussen individuele bezinning en collectieve verkondiging.

Een formulering voor een gesprek

> *„Wat mij fascineert, is dat Merkes van Gendt niet zomaar een kerstgedicht op muziek heeft gezet. Hij heeft Gellerts tekst omgevormd tot een cantate waarin de beweging van persoonlijke verwondering naar gezamenlijke jubel muzikaal gestalte krijgt. Door de uitvoering opnieuw tot klinken te brengen, kunnen we die negentiende-eeuwse interpretatie weer zelf ervaren.”*

Noot: historische gegevens zijn gebaseerd op de titelpagina en de beschikbare partituur. De beschrijving van de muzikale dramaturgie is een interpretatie van de tekstverdeling en muzikale aanwijzingen.